

מוסמך רוח צה"ל - הקוד האתי

למנחה: ◀

המסמך "רוח צה"ל" הוא דגלו הערכי-מוסרי של צבא ההגנה לישראל. מסמך זה מעלה על נס את האידיאלים והערכים המנחים את צה"ל בפעולתו ומשמשים מדד ערכי-מוסרי לבחינתן של החלטות צבאיות-מקצועיות. המסמך נכתב על ידי אנשי צבא ורוח ומהווה את הקוד האתי של צה"ל.

קוד זה ישמש את צה"ל, על חייליו, מפקדיו, יחידותיו וחילותיו בעיצוב דפוסי הפעולה שלהם. על פי הקוד האתי הם ינהגו, יחנכו ויבקרו את עצמם ואת זולתם.

לפניך שתי הצעות להפעלה, המציגות בפני המועמדים לגיוס את הקוד האתי, שעל פיו הם יידרשו לנהוג בעת שירותם הצבאי. בעזרת הצעות אלו הם יכירו את הערכים המוצגים במסמך, ידונו בתוכנם, ברלוונטיות שלהם ובתרומתם לאופיו של צבא ההגנה לישראל. מומלץ לעסוק לפחות בהצעה אחת במסגרת תוכנית ההכנה לשירות משמעותי בצה"ל.

הצעה א' - תעודת זהות - הקוד האתי

מטרות: ◀

לדון בכללי ההתנהגות ובנורמות הבאים לידי ביטוי במסמך "רוח צה"ל - ערכים וכללי יסוד".

לברר את תרומתו של המסמך לצה"ל ולקשר שלו עם החברה בישראל.

עזרים: ◀

- כרטיס משימה קבוצתית (כמספר הקבוצות)
- נספח מס' 1: הקוד האתי של צה"ל (כמספר הקבוצות)
- נספח מס' 2: למנחה - "הקוד האתי של צה"ל, שאלות ותשובות" מאת אסא כשר
- גיליונות נייר גדולים
- כלי כתיבה

◀ מהלך ההפעלה

שלב א' - אישי

המנחה ירשום על הלוח את ההגדרה של "רוח צה"ל", כפי שהיא מופיעה בהקדמה למסמך "רוח צה"ל" (נספח מס' 1):

"רוח צה"ל הוא תעודת הזהות הערכית של צה"ל, אשר ראוי שתעמוד ביסוד הפעולות של כל חייל וחיילת בשירות סדיר ובשירות מילואים."

כל משתתף ירשום חמישה ערכים, שיש לדעתו לכלול בתעודת הזהות הערכית של צה"ל.

שלב ב' - קבוצתי

המשתתפים יחולקו לקבוצות. כל משתתף יציג את הערכים שבחר. הקבוצה תגיע להסכמה על חמישה ערכים המקובלים עליה ותרשום אותם על בריסטול גדול.

הערה: ניתן להניח שיתעורר ויכוח לגבי ההבחנה בין נורמות לערכים. במידת הצורך ניתן להציע לקבוצות את ההסבר הבא:

בני אדם מעניקים משמעות למעשיהם. עובדה זו מתבטאת בין השאר בקיומם של ערכים, שהם אמות המידה לקביעת הטוב והרע, הנכון והלא נכון, הרצוי והלא רצוי. בחיי היום יום, ה"רצוי" מתורגם להוראות ביצוע מזויקות, המכונות בפנינו נורמות. לדוגמה, הערך "והדרת פני זקן" מתווה הנחיה כללית ביותר, הקובעת את המעשה הנכון. ואולם אין הוא מבהיר איך לבצע הנחיה זו במצבים שונים שאדם נקלע אליהם בחברה. לשם כך יש צורך בהוראות מזויקות יותר - **בנורמות**. אחת הנורמות, למשל, מתרגמת ערך זה למצב המיוחד, שבו נכנס אדם זקן לאוטובוס שבו כל המקומות תפוסים. במצב זה קובעת הנורמה שיש לקום ולפנות מקום לזקן.

(על פי: יונתן שפירא ואורי בן אליעזר, יסודות הסוציולוגיה, עם עובד, 1987, עמ' 40)

שלב ג' - קבוצתי

כל קבוצה תקבל כרטיס משימה קבוצתית ואת הקוד האתי (נספח מס' 1) ותפעל על פי ההנחיות.

כרטיס משימה קבוצתית - הקוד האתי

לפני מספר שנים יזם צה"ל את מינויה של ועדה שתדון בנושאים הקשורים לרוח צה"ל וערכיו. בסופו של תהליך ארוך הוחלט בוועדה לכלול במסמך את רשימת הערכים המופיעה בנספח מס' 1: הקוד האתי של צה"ל.

קראו את הקוד האתי וזונו בשאלות הבאות:

1. מה הם ההבדלים בין הערכים שבחרתם לבין המסמך הרשמי? ממה נובע ההבדל?
2. האם, לדעתכם, הערכים שבחרתם ייחודיים לחיי צבא? אם לא, באילו מסגרות אחרות תקפים ערכים אלו?
3. אילו ערכים המופיעים ברשימה נראים לכם חשובים ביותר?
4. אילו ערכים הייתם מוסיפים או משמיטים? מדוע?

שלב ד' - במליאה

נציגי הקבוצות ידווחו על עיקרי הדיון שנערך בכל קבוצה.

שאלות לדיון:

1. חברי הוועדה החליטו לסדר את הערכים לפי סדר אלפביתי ולהציב את הערך "זכקות במשימה" בראש הרשימה בהיותו ראשון בין שווים. מה, לפי דעתכם, היו השיקולים להחלטה זו? מה דעתכם על ההחלטה?
2. האם, לדעתכם, המסמך דרוש לצה"ל? מדוע? מה עשויה להיות תרומתו לחיי היום-יום של החייל? (המסמך עשוי לסייע לחייל לקבל החלטה במצבים של התנגשות בין ערכים, וכן עשוי לתרום ליצירת בסיס ערכי משותף לכל חיילי צה"ל בכל יחידותיהם).
3. האם הקוד האתי מעיד על אופיו המיוחד של צה"ל? הסבירו והביאו דוגמאות.
4. האם יש ערכים שאינם מופיעים במסמך ולדעתכם חייבים להופיע בו? נמקו.
5. כמועמדים לשירות צבאי, מה תורמת לכם ההיכרות עם המסמך "רוח צה"ל"?
6. מהי הרגשתכם כלפי צה"ל כצבא שאלו ערכיו?
7. האם "תעודת זהות" זו יכולה לשמש דוגמה לקוד התנהגות של החברה הישראלית בכלל?

הצעה ב': הקוד האתי מסביב לשולחן

מטרות:

- להכיר את המסמך "רוח צה"ל".
- לבחון באופן ביקורתי את המסמך "רוח צה"ל".

עזרים:

- המסמך "רוח צה"ל" לכל משתתף (נספח מס' 1)
- גיליון נייר לכל קבוצה

מהלך ההפעלה

שלב א' - קבוצתי

- המליאה מתחלקת לקבוצות בנות ארבעה משתתפים.
- כל קבוצה מקבלת גיליון נייר, כלי כתיבה ואת המסמך "רוח צה"ל".
- כל משתתף קורא את המסמך ורושם על גיליון הנייר בצד הקרוב אליו תגובה אחת שיש לו על המסמך.
- חברי הקבוצה מחליפים מקומות בסבב, כך שכל משתתף קורא את תגובות כל חבריו לקבוצה.
- חברי הקבוצה בוחרים ביחד תגובה אחת שהיא המשמעותית ביותר לדעתם ומנמקים את בחירתם.

שלב ב' - מליאה

- כל קבוצה מזווחת על התגובה שבחרה ועל המשמעות שלה.
- המנחה ירשום על הלוח את התגובות שמביאות הקבוצות.

שאלות לדיון:

1. האם יש תגובות שונות למסמך? ממה נובע לדעתכם השוני?
2. על אילו ערכים או נושאים יש הסכמה?
3. מה זה אומר לדעתכם על המסמך?
4. האם הייתה התנגדות למסמך או לחלקים ממנו? פרטו.
5. האם יש במסמך ערכים שאי אפשר לוותר עליהם? אם כן, מהם ומדוע לא ניתן לוותר עליהם?
6. האם יש ערכים שלא מופיעים במסמך ולדעתכם חייבים להופיע בו? אילו ערכים ומדוע?
7. האם ישנם ערכים שקשה יותר ליישם, לדעתכם? אילו ערכים? מדוע?
8. האם יש ערכים סותרים? מהם?
9. המסמך בא להציב בפני החיילים קוד ערכי והתנהגותי - אילו קשיים יכולים להתעורר במצב של התנגשות בין ערכים? הביאו דוגמאות.
10. האם יש הבדל בין יישומם של ערכים אלה בזמן שלום לבין יישומם בעת מלחמה? אם כן, מדוע?
11. מה דעתכם, האם מסמך כזה מקל על השירות בצה"ל או מקשה עליו?
12. כמועמדים לשירות בצה"ל, מהי חשיבות ההיכרות עם המסמך והדיון בו עבורכם?
13. מי לדעתכם צריך להיות אחראי ליישומם של המסמך "רוח צה"ל"? איך ניתן ליישם אותו?
14. בפתיחת מסמך "רוח צה"ל" כתוב כי הוא יונק מארבעה מקורות:
 - מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו כצבא הגנה לישראל.
 - מסורת מדינת ישראל על עקרונותיה הדמוקרטיים, חוקיה ומוסדותיה.
 - מסורת העם היהודי לדורותיו.
 - ערכי מוסר אוניברסאליים המבוססים על ערך כבוד האדם.מדוע לא ניתן להסתפק רק במקור הראשון: מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו כצבא הגנה לישראל?
15. במה תורם כל אחד מהמקורות לגיבוש המסמך "רוח צה"ל"? הביאו דוגמאות מתוך המסמך הנמצא בידיכם.

נספח מס' 1: רוא 3ה"ל

צבא ההגנה לישראל הוא צבאה של מדינת ישראל. צה"ל פועל בכפיפות לרשויות השלטון האזרחי הדמוקרטי, ובכפוף לחוקי המדינה. מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל ועל עצמאותה, ולסכל מאמצי אויב לשבש את אורח החיים התקין בה. חיילי צה"ל מחויבים להילחם, להקדיש את כל כוחותיהם, ואף לחרף את נפשם להגנת מדינת ישראל, אזרחיה ותושביה. חיילי צה"ל יפעלו על פי ערכי צה"ל ופקודותיו, תוך שמירה על חוקי המדינה וכבוד האדם, וכיבוד ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

"רוח צה"ל" - הגדרה ומקורות

"רוח צה"ל" הוא תעודת הזהות הערכית של צה"ל, אשר ראוי שתעמוד ביסוד הפעולות של כל חייל וחיילת בשירות סדיר ובשירות מילואים. "רוח צה"ל" וכללי הפעולה הנגזרים ממנו הם הקוד האתי של צה"ל. "רוח צה"ל" ישמש את צה"ל, על חייליו, מפקדיו, יחידותיו וחילותיו, בעיצוב דפוסי הפעולה שלהם. על פי "רוח צה"ל" ינהגו, יחנכו ויבקרו את עצמם ואת זולתם.

"רוח צה"ל" יונק מארבעה מקורות:

- מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו כצבא ההגנה לישראל.
- מסורת מדינת ישראל על עקרונותיה הדמוקרטיים, חוקיה ומוסדותיה.
- מסורת העם היהודי לצורותיו.
- ערכי מוסר אוניברסאליים המבוססים על ערך האדם וכבודו.

ערכי היסוד

- הגנת המדינה, אזרחיה ותושביה - מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל, על עצמאותה ועל ביטחון אזרחיה ותושביה.
- אהבת המולדת ונאמנות למדינה - ביסוד השירות בצה"ל עומדות אהבת המולדת והמחויבות והמסירות למדינת ישראל - מדינה דמוקרטית המהווה בית לאומי לעם היהודי, לאזרחיה ולתושביה.
- כבוד האדם - צה"ל וחייליו מחויבים לשמור על כבוד האדם. כל אדם הוא בעל ערך שאינו מותנה במוצא, בדת, בלאום, במין, במעמד ובתפקיד.

הערכים

- דבקות במשימה וחתירה לניצחון** - החייל יילחם ויפעל באומץ לב נוכח כל הסכנות והמכשולים שבכניו, וידבק במשימתו בנחישות ובתבונה, עד כדי חירוף הנפש.
- אחריות** - החייל יראה עצמו שותף פעיל בהגנה על ביטחון המדינה, אזרחיה ותושביה. החייל יפעל תוך גילוי מתמיד של מעורבות, יוזמה ושקיפה, בשיקול דעת ובמסגרת סמכותו, כשהוא נכון לשאת באחריות לתוצאות פעולותיו.
- אמינות** - החייל יציג דברים כהווייתם, בשלמות ובדייקנות, בתכנון, בביצוע ובדיווח, ויפעל כך שרעיו ומפקדיו יוכלו לסמוך עליו בביצוע המשימות.

- **דוגמה אישית** – החייל ינהג על פי הנדרש ממנו ויקיים את שהוא זורש מזולתו, מתוך הכרה ביכולתו ובאחריותו, בצבא ומחוצה לו, להוות דוגמה ראויה.
- **חיי אדם** – החייל ינהג באופן מושכל ובטיחותי בכל פעולותיו, מתוך הכרה בחשיבותם העליונה של חיי אדם. בעת לחימה יסכן את עצמו ואת רעיו במידה הנדרשת לביצוע המשימה.
- **טוהר הנשק** – החייל ישתמש בנשקו ובכוחו לביצוע המשימה בלבד, אך ורק במידה הנדרשת לכך, וישמור על צלם אנוש אך בלחימה. החייל לא ישתמש בנשקו ובכוחו כדי לפגוע בבני אדם שאינם לוחמים ובשבויים, ויעשה כל שביכולתו למנוע פגיעה בחייהם, בגופם, בכבודם וברכושם.
- **מקצועיות** – החייל ישאף לרכוש את הידע המקצועי ואת המיומנויות הנדרשים לביצוע תפקידו, וישמם תוך חתימה לשיפור מתמיד של ההישגים האישיים והיחידתיים.
- **משמעת** – החייל יפעל כמיטב יכולתו לביצוע מלא ומוצלח של הנדרש ממנו על פי הפקודות ועל פי רוחן. החייל יקפיד על מתן פקודות חוקיות בלבד, ולא יציית לפקודות בלתי-חוקיות בעליל.
- **רעות** – החייל יפעל מתוך אחווה ומסירות לחבריו לשירות, ויחלץ תמיד לעזרתם כשהם זקוקים לו או תלויים בו, חרף כל סכנה וקושי, עד כדי חירוף הנפש.
- **שליחות** – החייל יראה בשירותו הצבאי שליחות; יהיה נכון לתרום כל שביכולתו להגנת המדינה, אזרחיה ותושביה. זאת בהיותו נציג של צה"ל הפועל מתוקף ובמסגרת הסמכויות שניתנו לו על פי פקודות הצבא.

**נספח מס' 2: "רוח צה"ל: ערכים וכללי יסוד" –
שאלות ומשובות מאת אסא כשר**

שאלה: מה זה "קוד אתי"?

תשובה: הקוד האתי של גוף הוא מעין תעודת זהות שלו. זוהי תעודת זהות אידיאלית, כי היא מתמקדת באידיאלים של הגוף הזה, במה שהגוף הזה רוצה להיות, אבל זוהי גם תעודת זהות מעשית, מפני שהקיום של כל אחד מן האידיאלים האלה והחתימה אליו, כל עוד לא הושג, מנחים את הגוף כולו בחיי היום יום שלו. "רוח צה"ל", הקוד האתי של צה"ל, הוא תעודת הזהות הערכית והנורמטיבית של צה"ל. הוא מציג את רוחו של צה"ל, את האידיאלים המעשיים של צה"ל, את הדפוסים היסודיים של ההתנהגות הרצויה של חיילי צה"ל. הוא מאפשר לחייל גם לדעת כיצד מן הראוי לפעול במצבים שונים וגם להבין למה כך מן הראוי לפעול.

שאלה: מה המטרות העיקריות של הקוד האתי?

תשובה: הקוד האתי בא לעזור לחייל להכיר את דמותו של צה"ל, כפי שהתגבשה במהלך השנים. הקוד עוזר לחייל על ידי כך שהוא מציג בפניו את רוח צה"ל. הקוד האתי בא לעזור למפקד להנחיל את רוח צה"ל לחייליו, לשקוד על הנהגת יחידתו לפי רוח צה"ל ולטפח אותה כראוי. הקוד עוזר למפקד, על ידי כך שהוא מאפשר ליצור שפה משותפת והבנה משותפת, בתחום המרכיבים היסודיים של רוח צה"ל

שאלה: למי מיועד הקוד האתי?

תשובה: רוח צה"ל היא רוחם של כל חיילי צה"ל. לכן, המסמך "רוח צה"ל" מיועד לכל חייל בצה"ל. הוא מיועד גם לחיילים הלוחמים וגם לחיילים האחריים, התומכים במערכות הלחימה. הוא מיועד גם לקצינים בשירות קבע וגם לכל החיילים בשירות חובה, גם למפקדים וגם לפקודיהם. הוא מיועד גם לחיילים וגם לחיילות. לכולם, בלי יוצא מן הכלל. למרות שהמסמך כשל עצמו מציג את רוח צה"ל, המשותפת לכל החיילים, בכל זאת יכול כל אחד מהם להסיק מ"רוח צה"ל" מסקנות המתאימות במיוחד למקומו בצה"ל, לפי הדרגה והתפקיד, היחידה והמשימה הנתונה.

שאלה: מה זה ערך?

תשובה: ערך הוא מרכיב חשוב של המצב הרצוי, של האידיאל המעשי. ערכי צה"ל הם המרכיבים החשובים של המתכונת הרצויה של פעולת כל חייל במסגרת צה"ל, כל שעה ושעה. ערך יכול להיות נשגב כשלעצמו ומקובל כמובן מאליו גם בחברה האזרחית, כגון "חיי אדם" או "נאמנות". כיוון שערך הוא מרכיב חשוב של המצב הרצוי, הוא לא חייב להיות נשגב ומובן מאליו, אלא יכול להיות מכשיר חשוב להשגת מטרות צה"ל, כגון "משמעת", ערך שאינו נשגב ואינו רווח בחברה האזרחית, אבל בלעדיו לא יכול שום צבא לבצע במלחמה או למלא את משימותיו האחרות. ערך יכול להיות בעל מעמד מוסרי, כגון "חיי אדם" ו"טוהר הנשק", אבל שוב, כיוון שערך הוא מרכיב חשוב של המצב הרצוי, הוא יכול להיות בעל מעמד אחר, כגון "מקצועיות". המוסר לא דורש מאיתנו להיות מקצועיים בכל תחום חשוב בחיינו. למשל, ההורים שבינינו אינם "הורים מקצועיים". אבל רוח צה"ל מחייבת מקצועיות, מפני שזו נדרשת לשם ביצוע מלא ומוצלח של משימות צה"ל.

שאלה: האם תיתכן התנגשות בין "רוח צה"ל" לבין החוק?

תשובה: לא ולא. המסמך "רוח צה"ל" לא בא לגרוע מכוחם של שום חוק, נוהל, פקודת מטכ"ל, הוראה וכיוצא באלה. הוא בא להיות התשתית הערכית והנורמטיבית שלהם. המסמך עבר בדיקה משפטית, גם במסגרת צה"ל וגם מחוצה לו. אין כל התנגשות בינו לבין שום חוק.

שאלה: מה מיוחד ב"רוח צה"ל"?

תשובה: הקוד האתי של צה"ל ניתן להשוואה גם לקודים אתיים של צבאות שונים בעולם וגם לקודים אתיים של גופים ומקצועות אזרחיים. "רוח צה"ל" הוא קוד אתי מיוחד במינו, במובנים אחדים. קודם כל, מסמך "רוח צה"ל" כולל לא רק כללי יסוד, אלא גם ערכים, שכל אחד מהם מוצג בשתי צורות, גם באפיון מלא של הערך וגם בהבלטת לב-ליבו. הצגה זו של רוח צה"ל עושה את "רוח צה"ל" לקוד אתי עמוק ביותר, בעולם האתיקה הצבאית בפרט ובעולם האתיקה המקצועית בכלל. שנית, מסמך "רוח צה"ל" משקף את האופי הערכי הייחודי של צה"ל, צבאה של מדינת ישראל, המדינה הדמוקרטית, שבה עומד העם היהודי ברשות עצמו, במדינתו הריבונית. ב"רוח צה"ל" מודגשים באופן מיוחד במינו הערכים של "חיי אדם" ו"טוהר הנשק", למשל, גם בחלק הערכים וגם בחלק כללי היסוד. הדגשה זו מאפיינת את רוח צה"ל, רוח מדינת ישראל ורוח העם היהודי.

(מתוך: אסא כשר, אתיקה צבאית, משרד הביטחון, תשנ"ו - 1996)